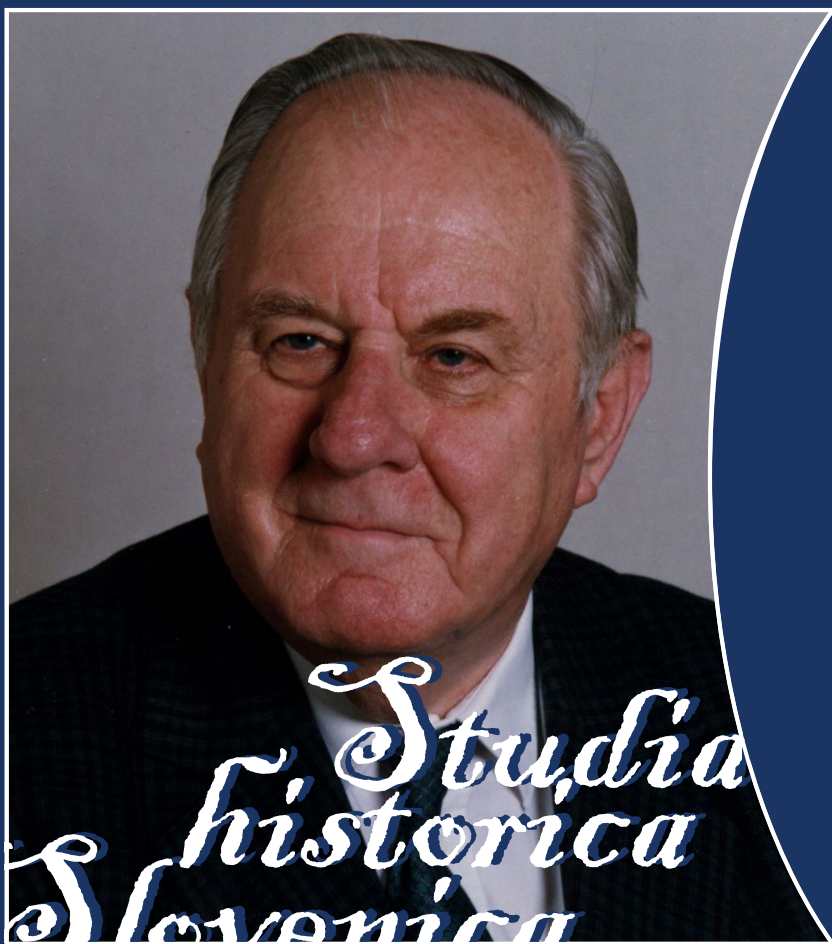

Studia Historica Slovenica

*Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review*

2024

2

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review

letnik 24 (2024), št. 2

ZGODOVINSKO DRUŠTVO
DR. FRANCA KOVAČIČA
V MARIBORU

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU

MARIBOR 2024

Izdajatelja / Published by

ZGODOVINSKO DRUŠTVO DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /
HISTORICAL SOCIETY OF DR. FRANCO KOVAČIČ IN MARIBOR

<http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /
ZRI DR. FRANCO KOVAČIČ IN MARIBOR

Uredniški odbor / Editorial Board

dr. Karin Bakračević, dr. Rajko Bratož,
dr. Neven Budak (Hrvaška / *Croatia*), dr. Jožica Čeh Steger, dr. Darko Darovec,
dr. Darko Friš, dr. Stane Granda, dr. Andrej Hozjan, dr. Gregor Jenuš, dr. Tomaž Kladnik,
dr. Mateja Matjašič Friš, dr. Aleš Maver, dr. Rosario Milano (Italija / *Italy*),
dr. Jurij Perovšek, dr. Jože Pirjevec (Italija / *Italy*), dr. Marijan Premović (Črna Gora / *Montenegro*),
dr. Andrej Rahten, dr. Tóne Ravnikar, dr. Imre Szilágyi (Madžarska / *Hungary*),
dr. Peter Štih, dr. Polonca Vidmar, dr. Marija Wakounig (Avstrija / *Austria*)

Odgovorni urednik / Responsible Editor

dr. Darko Friš
Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča
Koroška cesta 53c, SI–2000 Maribor, Slovenija
e-pošta / e-mail: shs.urednistvo@gmail.com

Glavni urednik / Chief Editor

dr. Mateja Matjašič Friš

Tehnični urednik / Technical Editor

David Hazemali

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

*The articles have been reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.
No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention
of the source.*

Žiro račun / *Bank Account:*

Nova KBM d.d.
SI 56041730001421147
Dravski tisk d.o.o.

Tisk / *Printed by:*

<http://shs.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

Izvilleke prispevkov v tem časopisu objavljata 'Historical – Abstracts' in
'America: History and Life'.

Časopis je uvrščen v 'Ulrich's Periodicals Directory', evropsko humanistično bazo ERIH in mednarodno
bibliografsko bazo Scopus (h, d).

*Abstracts of this review are included in 'Historical – Abstracts' and
'America: History and Life'.*

*This review is included in 'Ulrich's Periodicals Directory', european humanistic database ERIH and
international database Scopus (h, d).*

Studia historica Slovenica, Časopis za humanistične in družboslovne študije,

je vpisan v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS, pod zaporedno številko 487.

Izdajo časopisa sta omogočili Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost RS
ter Mestna občina Maribor.

Co-financed by the Slovenian Research and Innovation Agency and the Municipality of Maribor.

Studia
historica
Slovenica

Kazalo / Contents

V spomin / In Memoriam

- IRENA SAPAČ: **V** spomin – ob stoletnici rojstva dr. Bruna Hartmana
(1924–2011)267

Članki in razprave / Papers and Essays

- VINCENC RAJŠP: **V**ersko dogajanje v Vzhodni Evropi od 16.
do 18. stoletja. Slovenski pogled.....277
*Religious Developments in Eastern Europe from the 16th
to the 18th Centuries, The Slovenian View*
- BERNARD NEŽMAH: **K**ako je poročanje o protiturški vstaji
v Bosni in Hercegovini 1875–1876 oblikovalo osrednje
slovenske časopise: *Novice, Slovenca* in *Slovenski narod*323
*How Reporting on the Uprising Against the Turkish Rule
in Bosnia and Herzegovina in the Years 1875–1876
Shaped the Most Important Slovenian Newspapers
Novice, Slovenec and Slovenski narod*
- JURIJ PEROVŠEK: **S**lovenski pogled na Bolgare in Bolgarijo
od konca 19. stoletja do druge svetovne vojne359
*"Slovenian View on Bulgarians and Bulgaria
from the End of the 19th Century to the Second World War*
- MIHA ŠIMAC: "Czech Brothers" in the Lord's Vineyard
of the Diocese of Lavant: Czech and Moravian Seminarians
in the Maribor Theological Seminary 1886–1893.....403
*"Češki bratje" v gospodovem vinogradu lavantinske škofije:
češki in moravski semeniščniki v mariborskem bogoslovju
1886–1893*

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

TOMAŽ SIMČIČ: P rimorska in borba za slovansko bogoslužje na prehodu iz 19. v 20. stoletje.....	443
<i>Primorska (The Slovene Littoral) and the Struggle for Slavonic Liturgy at the Turn of the 19th to the 20th Century</i>	
TOMAŽ KLADNIK in MATEJA ČOH KLADNIK: S lovanski jug v mariborskih spomenikih in imenih ulic.....	473
<i>The Slavic South in Maribor's Monuments and Street Names</i>	
KAJA MUJDRICA in GORAZD BAJC: F rancoski pogled na slovensko-srbske spore leta 1989.....	509
<i>The French Perspective on the Slovenian-Serbian Conflicts in 1989</i>	
ALEŠ MAVER, TIMOTEJ MAVREK in MAJ HORVAT: D voje vstopov v slovensko zgodovino.....	537
<i>On Two Entries into Slovenian History</i>	

Avtorski izvlečki / Authors' Abstracts	565
---	-----

Uredniška navodila avtorjem / <i>Editor's Instructions to Authors</i>	571
---	-----

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

*Studia
historica
slovenica*

DOI 10.32874/SHS.2024-11

Primorska in boj za slovansko bogoslužje na prehodu iz 19. v 20. stoletje

Tomaž Simčič

Upokojeni učitelj slovenščine, zgodovine in latinščine
Ul. Romagna 12, I–34134 Trst, Italija
e-pošta: tomazsimcic58@gmail.com

Izvleček:

Prispevek poudarja vseslovensko razsežnost boja za slovansko bogoslužje v drugi polovici 19. stoletja kot enega od argumentov za utemeljevanje slovenske samobitnosti, to temo pa nadgrajuje s poglobitvijo dogajanja na Primorskem in v Istri, in še posebej v vasi Ricmanje v okolici Trsta v prvih letih 20. stoletja. Pri tem želi pokazati, kako je bil boj za slovansko bogoslužje tesno povezan s slovenskim in hrvaškim narodnim prerodom na Primorskem in v Istri ter kako je pogojeval tudi politični razvoj slovenskega katoliškega gibanja na Tržaškem.

Ključne besede:

slovansko bogoslužje, glagolsko bogoslužje, nacionalno gibanje, panslavizem, Josip Juraj Strossmayer, Ricmanje, Tržaško-koprska škofija, 19. stoletje, 20. stoletje

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije

Maribor, letnik 24 (2024), št. 2, str. 443–472, 66 cit., 6 slik

Jezik: slovenski (izvleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Uvod

Slovansko bogoslužje je tema, ki je bila v slovenskem prostoru zaradi svojih jezikoslovnih, črkopisnih in verskih implikacij dolgo zanimiva zlasti za jezikoslovce in deloma za teologe ter pastoralne delavce. Kot narodnopolitično vprašanje, povezano s slovenskim narodnim prerodom 19. in 20. stoletja, pa v zgodovino pisju večinoma ni prisotno kot predmet specifične obdelave, ampak kvečjemu kot eden od pojavnih izrazov panslavizma in neoslavizma. Ideja "slovanstva" je bila namreč v različnih pomenskih odtenkih od vsega začetka ena od poglobitvenih gonilnih sil slovenskega narodnega gibanja. Do leta 1848 je ostala večinoma omejena na področje kulture, kasneje, zlasti v zadnjih desetletjih 19. stoletja, pa je dobila tudi močno politično konotacijo. Pri tem so konservativci večinoma ostajali v mejah legitimističnega avstroslavizma, svobodomisleci pa so radi prehajali na pozicije panslavizma. Le-ta je temeljil na prepričanju, da se bodo Slovenci le z opiranjem na Rusijo uspešno zoperstavili pangermanizmu.

Med osrednjimi točkami slovenskega kulturnega programa v njegovi panslavistični različici je bilo tudi zavzemanje za "slovansko bogoslužje". V tem smislu se vprašanja "slovanskega bogoslužja" v svojih spisih posredno dotika zlasti Ivan Prijatelj¹, ob njem pa Dušan Kermauner, ki je Prijateljevi slovenski kulturnopolitični in slovstveni zgodovini napisal obsežne opombe.² Na meji med pričevanjsko in znanstveno literaturo je tema prisotna pri nekaterih piscih, ki so bili tudi sami vpeti v dogajanje na Primorskem in v Istri na stičišču slovanskega in latinskega sveta in ki jim je bil prav zaradi tega njen narodni in politični pomen še posebej blizu. To je denimo primer istrskega duhovnika Boža Milanovića³, odvetnika in kulturnega delavca Stojana Brajša⁴ ter župnika v Ricmanjah Angela Kosmača⁵. Med italijanskimi zgodovinarji so vprašanje z

¹ Ivan Prijatelj, *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848–1895*, I–VI (Ljubljana, 1955–1985);

Ivan Prijatelj, "Duševni profili slovenskih prepovediteljev", v: *Izbrano delo I* (Ljubljana, 1971).

² Dušan Kermauner, *Slovenska politika v letih 1879 do 1895. Političnogodovinske opombe k peti knjigi Ivana Prijatelja Slovenske kulturnopolitične in slovstvene zgodovine 1848–1895* (Ljubljana, 1966).

³ Božo Milanović, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, I (Pazin, 1967) (dalje: Milanović, *Hrvatski narodni preporod u Istri*).

⁴ Stojan Brajša, "Mahnič in glagolica", *Kraljestvo božje – Ekumenski zbornik XXIV* (1967/1968) (dalje: Brajša, "Mahnič in glagolica").

⁵ Angel Kosmač, "Prisotnost sv. Cirila in Metoda na Primorskem", v: *Koledar 1999* (Gorica, 1998), str. 55–69 (dalje: Kosmač, "Prisotnost sv. Cirila in Metoda na Primorskem"); Angel Kosmač, *Ricmanje včeraj in danes* (Trst, 1997) (dalje: Kosmač, *Ricmanje včeraj in danes*); Angel Kosmač, "Stoletnica župnije v Ricmanjih", v: *Koledar 2005* (Gorica, 2004), str. 67–71 (dalje: Kosmač, "Stoletnica župnije v Ricmanjih").

različnih zornih kotov obravnavali na primer Angelo Tamborra⁶, Giampaolo Valdevit⁷ in Liliana Ferrari⁸.

Leta 2008 sem kot avtor v članku, objavljenem v reviji *Tretji dan*, poudaril vseslovensko razsežnost ideje slovanskega bogoslužja kot enega od argumentov za utemeljevanje slovenske samobitnosti, v pričujočem prispevku pa želim isto temo nadgraditi s poglobitvijo dogajanja na Primorskem in v Istri, in še posebej v vasi Ricmanje v okolici Trsta v prvih letih 20. stoletja, ter pri tem pokazati, kako je bil boj za slovansko bogoslužje tesno povezan z vzponom slovenskega in hrvaškega narodnega gibanja na Primorskem in v Istri.

V predmarčni dobi

Izraz "slovansko bogoslužje" se je vse od predmarčne dobe dalje uporabljal vsaj v treh različnih pomenih, ki so se med seboj večkrat nedosledno prepletali in križali. V prvem je označeval vzhodni obred v starocerkvenoslovanskem jeziku, svojstvenem pravoslavni Cerkvi in t. i. unijatim, v drugem t. i. glagolsko bogoslužje, v tretjem pa bogoslužje v domačih slovanskih jezikih, denimo v slovenščini ali hrvaščini. Za katerega od treh je v posameznem primeru šlo, je pri branju virov in starejše publicistike treba običajno razbrati iz konteksta.

Ideja slovanskega bogoslužja je postala kulturnopolitično relevantna v trenutku, ko se je začela med južnimi Slovani prebujati narodna zavest v modernem pomenu besede. Pod vplivom romantike in Schleglovih idej, Herderjeve napovedi o svetli bodočnosti slovanskih narodov ter zgodovinskih razprav Augusta Ludwiga Schlözerja, po katerih naj bi bili Slovani najbolj številni in razširjeni narod sveta, se je rodilo zanimanje za slovansko etnografijo, ljudsko pesništvo in jezikoslovje in torej tudi za starocerkvenoslovanščino. Očetje slavistike Dobrovský, Kopitar in nekoliko kasneje Šafarik so pri iskanju virov slovanske krščanske kulture segli nazaj do sv. Cirila in Metoda in njunega bogoslužnega jezika. O tem je Kopitar pisal že leta 1809 v svoji slovnici, leto kasneje pa je med prvimi zahteval ustanovitev univerzitetne stolice za staro cerkveno slovanščino.⁹

⁶ Angelo Tamborra, "Jernej Kopitar a Roma (1842–1843)", v: *Storiografia e storia, Studi in onore di Eugenio Duprè Theseider* (Rim, 1974) (dalje: Tamborra, "Jernej Kopitar a Roma (1842–1843)").

⁷ Giampaolo Valdevit, *Chiesa e lotte nazionali: il caso di Trieste (1850–1919)* (Videm, 1979).

⁸ Liliana Ferrari, "A proposito della polemica sul messale glagolitico: la pastorale dei vescovi del Litorale del 1887", v: *Chiese di frontiera, Miscellanea di studi in onore di Luigi Tavano* (Gorica, 1999), str. 149–162 (dalje: Ferrari, "A proposito della polemica sul messale glagolitico").

⁹ Matija Murko, "Slovanska ideja pred Kollarjem", v: *Izbrano delo* (Ljubljana, 1962), str. 90.

Bandero sv. Cirila in Metoda iz leta 1900 pri Sv. Jakobu v Trstu (Nedatirana tiskovina ob obnovitvi bandera, 2011, osebni arhiv avtorja)

Spoznanje, da je sv. Ciril "sveto mašo slovenji bral",¹⁰ je tako kmalu postalo izhodišče, iz katerega so zlasti v obmejnih deželah slovenski rodoljubi sklepali, da bi prevzem stare cerkvene slovanščine kot liturgičnega jezika utrdil slovensko samobitnost ter obenem Slovence približal drugim slovanskim narodom. S predlogom o uvedbi starocerkvenoslovanskega bogoslužja se je pod vplivom nemškega kulturnega prostora v istem obdobju prepletal tudi predlog, da bi se bogoslužni obredi obhajali v domačem, slovenskem jeziku. V Nemčiji je namreč vzporedno s protinapoleonskimi kampanjami rasla nemška nacionalna zavest. Katoliško-reformistični krogi okrog Ignaza Wessemberga, vikarja v Konstanci,

¹⁰ Tako Urban Jarnik v "Predgovoru" h knjigi *Zber lepih ukov za slovensko mladino* (Celovec, 1814). Jarnikov Predgovor je ponatisnil Josip Marn v *Jezičniku. Knjiga slovenska v XIX. veku*, 23 (Ljubljana, 1885), str. 15–16.

so se tedaj spogledovali z idejo nemške nacionalne cerkve, v kateri bi latinščino kot bogoslužni jezik nadomestila nemščina.¹¹

Ideja slovanskega bogoslužja je našla plodna tla zlasti v krogu slovenskih predromantikov. Koroški duhovnik Urban Jarnik se je že leta 1810 zavzel za to, da bi Slovenci sprejeli "ilirsko službo božjo", češ, zakaj pa bi imeli "preostali Slovani" – med katerimi seveda tudi Slovenci – manj pravice do te "cerkvene dobrote" ("*kirchliche Wohlthat*")? Jarnik je bil tudi prepričan, da je bila latinščina kot jezik cerkvenih obredov kriva za osiromašitev slovenščine, medtem ko naj bi bilo slovansko jezikovno bogastvo bolje ohranjeno pri tistih "narečnih" skupinah, "pri katerih se sveto bogoslužje obhaja v maternem jeziku".¹²

Jarniku je navdušeno pritegnil Janez Nepomuk Primic, tedaj študent prava v Grazu. Po njegovem mnenju naj bi se duhovniki latinščine učili v šoli, maševali pa naj bi po slovensko, da bi verniki božjo besedo razumeli: "Od pametnih kmetov sem zhul, kateri so djali: kaj nam nuza to, de gospod per altarju lepo snajo brati ino peti, ko jih pak ne sastopimo; kaj pravijo, al ni tukaj vox populi vox Dei?" Pri tem se je Primic odkrito skliceval na zgled evangeličanov in postavil hipotezo, da se je nemščina med njimi tako visoko dvignila ravno zato, ker jo je gojila in izpopolnjevala duhovščina.¹³

Jernej Kopitar, ki ga je z Jarnikovim stališčem seznanil prav Primic, pa je predlogu o uvedbi starocerkvenoslovanskega bogoslužnega jezika ostro nasprotoval,¹⁴ in to kljub temu da je dobršen del svojih moči posvetil ravno študiju tega starodavnega jezika in glagolskega črkopisa. Zavedal se je, da je bil bogoslužni jezik posledica zgodovinske in civilizacijske določenosti. Meja med zahodom in vzhodom se je namreč v grobih obrisih ujemala z mejo med katolištvom in pravoslavljem, med latinskim in slovanskim bogoslužjem. Kopitar je torej menil, da bi bilo uvajanje slovanskega jezika in vzhodnega obreda v bogoslužje zahodnih, katoliških Slovanov kulturni nesmisel. Ta njegova misel je kasneje pripomogla k oblikovanju stališča, ki ga je do vprašanja slovanskega bogoslužja zavzel Sv. sedež. Le-ta je po eni strani odločno nasprotoval vsiljeva-

¹¹ Franz Schnabel, *Deutsche Geschichte im neunzehnten Jahrhundert*, IV: *Die religiösen Kräfte* (München, 1987), str. 14, 67.

¹² Iz pisma Urbana Jarnika prof. Francu Ks. Lušinu z dne 8. oktobra 1810. Prim.: (Vatroslav Jagić), *Neue Briefe von Dobrowsky, Kopitar und anderen Süd- und Westslaven* (Berlin, 1897), str. 296 (dalje: Jagić), *Neue Briefe*.

¹³ (Jagić), *Neue Briefe*, str. 296–297.

¹⁴ Prav tam, str. 296.

nju latinskega obreda in jezika vzhodnim katoličanom,¹⁵ po drugi pa ni jemal v poštev misli, da bi vzhodno slovansko bogoslužje razširil tudi na zahodne Slovane.¹⁶

Rast slovanske ideje po letu 1848

Slovenski narodni program iz leta 1848 vprašanja bogoslužnega jezika ni omejeval. Pač pa so ga leta 1848 s posebno ostrino postavili Hrvati. Trideseta točka deklaracije Hrvaške narodne skupščine z naslovom *Zahtevanja naroda trojedne kraljevine* z dne 25. marca 1848, ki jo je sestavil Ljudevit Gaj, je zahtevala "uvredbo narodnega jezika v bogoslužje."¹⁷ S stare cerkvene slovanščine se je tako diskusija premaknila k domačemu jeziku.

Leta 1849 je podobno idejo, pa čeprav ne v obliki političnega programa, zagovarjal tudi koroški narodni buditelj, sicer liberalni katolik Andrej Einspieler. V seriji člankov, povzetih po nemškem teologu Johannu B. Hirscherju in objavljenih v časopisu *Slovenija*, je med drugim napisal: "Če se bo, kakor od novega prirojenja in cerkvene povzdige upamo, bolj omikana stran ljudstva za cerkvene reči in zadeve bolj živo začela marati, in Božjo službo z resnično pobožnostjo obhajati, tedaj bo gotovo terjala pri obredi materni jezik, in primerne obredne knjige, in to se mu ne bode moglo odreči."¹⁸

Med zatrtjem marčne revolucije leta 1849 in vnovičnim zagonom ustavnega življenja po letu 1861 je politično vrenje zamrlo, toda sanje o skupni slovanski prihodnosti in celo o oblikovanju skupnega slovanskega jezika so tako med Slovenci kot med sosednjimi Hrvati, čeprav bolj na čustveni kot na racionalni

¹⁵ Jezuitski general Joannes Roothaan je 6. avgusta 1842 takole pisal Josefu Perkowskemu, provincialu v Lvivu: "Nedavno mi je Njegova Svetost priporočila, naj katoličane vzhodnega obreda na noben način ne napeljujemo ali spodbujamo njih željo, da bi prešli k latinskemu obredu. Peticija v tem smislu je bila namreč – ne vem, s katere strani – predstavljena sv. sedežu, ki pa je mnenja, naj se jo minimizira. Prvič zato, da se uniatski duhovniki ne užalijo. Drugič, da Rimske Cerkve ne prikrajšamo za tisti čar, ki v nemajhni meri izhaja iz okoliščine, da je Cerkev ena sama, obredi pa različni. In tretjič, kar je še najbolj pomembno, da ne bi s tem posredno nudili argumentov razkolnikom, češ da pravo Cerkev sestavljata dve cerkvi, zahodna, zgolj latinska, pod rimskim papežem, druga pa vzhodna, grška, pod ruskim carjem." Prim.: Joannes Philippe Roothaan, *Epistolae*, II (Rim, 1940), str. 254.

¹⁶ Angelo Tamborra, docent zgodovine Vzhodne Evrope na rimski univerzi *La Sapienza* v letih v letih 1955–1983, je raziskoval rimska leta Jerneja Kopitarja ter ugotovil, da je bil papež Gregor XVI. dobro seznanjen z njegovimi spisi, ki jih je razumel kot potrditev teze o katoliškem prvenstvu v slovanski kulturi in o povezanosti uniatskih Rusinov in Ukrajincev z Rimom. Za Gregorja XVI. je Kopitarjevo delo stremelo k utrjevanju slovanske navezanosti na središče katolištva. V tem smislu je prefekt vatičanskega arhiva, pater Augustin Theiner, Kopitarja leta 1840 spodbujal, naj se posveti najstarejšemu slovanskemu črkopisu, to je glagolici, in naj "s svojim globokim znanjem utemelji katoliškost starodavnih Slovanov, Rusinov in Rusov." Prim: Tamborra, "Jernej Kopitar a Roma (1842–1843)", str. 953.

¹⁷ Josip Juraj Strossmayer, *Dokumenti i korespondencija*, I (Zagreb 1933), str. 39 (dalje: Strossmayer, *Dokumenti i korespondencija*).

¹⁸ Andrej Einspieler, "Sedajno stanje cirkve", *Slovenija*, 9. oktobra 1849, št. 81, str. 321.

osnovi, živele naprej. Od preučevanja slovanskega jezikoslovja k zavzemanju za skupni "ilirski" ali celo veslovanski jezik je bil korak kratek. Še leta 1862 je na primer celo v konservativnih *Drobtinica*h brati, da bi bilo slovstveno zedinjenje vseh Jugoslovancev "neizmerna dobrota za nas."¹⁹

Verjetno ni naključje, da je ukvarjanje s slovanstvom zaposlovalo zlasti narodnjake iz dežel, kjer je bilo narodnostno vprašanje zaradi sobivanja z Nemci oz. Italijani še posebno občuteno in kjer je bolj ali manj romantično pojmovanje slovanske vzajemnosti krepilo slovensko samozavest ter vzbujalo upanje, da bi sodelovanje z drugimi slovanskimi narodi, zlasti z veliko Rusijo, ublažilo nemški oz. italijanski pritisk na slovenstvo. V prvih desetletjih po zatrtju marčne revolucije je vsekakor šlo za izražanje pobožnih želja brez realne politične osnove in nemara je imel Fran Petre celo prav, ko je ugotavljal da je "iracionalni slovanski zanos tem bolj pridobival, čim manj je bilo možnosti za konkretno politično delo."²⁰

V ta okvir se je umestilo tudi vprašanje "slovanskega bogoslužja". O njem so začeli s posebno vneto spet razmišljati zlasti narodnjaki z obmejnih področij, ki so tudi na ta način "izpričevali svojo narodno in kulturno pripadnost v vsakdanjem stiku s tujim in močnejšim sosedom."²¹ Širilo se je prepričanje, da smo bili Slovenci bogoslužja v lastnem jeziku v preteklosti "oropani", kar je pesnik Simon Gregorčič kasneje izrazil z verzom: "Prekleti so pri nas obredje, ki v njih Boga molili dedje."²² Da so v tem razpoloženju močno prevladovale čustvene sestavine, je razvidno na primer iz pisma, v katerem je Štajerec, jezikoslovec Oroslav Caf leta 1851 opisoval obisk pravoslavne liturgije v Zagrebu:

Bil sem tudi pri Božji službi nezedinjenih starovercev: Prijatelj! povem Vam, da sem se milo jokalo med Staroslovenskoj liturgioj. Srdce mi je žalosti kipelo, ko sem videl, da je le hudobnost, prevzetnost jutrnjo ino večerno sv. Cerkvo razločila. Vsi napisi po celi cirkvi so bili staroslavenski – take mešne ino ceremonijske bukve. Aj prepevanje Staroslavenskega me je toliko povzdigalo ino tudi pobožno zadržanje molcev.²³

Podobno razpoloženje je velo iz sočasnega časopisja na Primorskem. Že leta 1849 se je v mesečniku *Slavjanski rodoljub* izpod peresa učitelja Simona

¹⁹ Franc Žličar, "Franc Jazbec, izgled pridnega dijaka in pobožnega, rodoljubnega bogoslovca", v: *Drobtinice za leto 1862* (Maribor, 1862), str. 135–136.

²⁰ Fran Petre, *Poizkus ilirizma pri Slovencih 1835–1849* (Ljubljana, 1939), str. 341.

²¹ Marija Kerže, "Glagoljaštvo in glagoljaško petje pri nas", v: *Glas naših zborov, glasilo Zveze cerkvenih pevskih zborov* (Trst, 2003), str. 21.

²² France Koblar, *Simon Gregorčič* (Ljubljana, 1962), str. 143.

²³ Fran Ilešič, "Korespondenca dr. Josipa Muršca", v: *Zbornik znanstvenih in poučnih spisov Slovenske Matice*, VII (Ljubljana, 1905), str. 38.

Rudmaša pojavil članek o pomenu izobraževanja v maternem jeziku, v katerem med drugim beremo:

V krajih, kjer je s. vera od izhoda svoj začetik dobila, in kerška ali greška cerkev se vtemeljila, se je v slovenskih deželah tudi v cerkvenih opravilah materni jezik rabil; tam pa, kjer so Latinci bili Slovence spreobrnili ali spokorili, je le rimska beseda veljala; vse cerkvene opravila so se v latinskem jeziku držale, vse se je po latinsko učilo, po latinsko se je moralo tudi z Bogam v molitvi govoriti.²⁴

Rudmaš je v svojih izvajanjih seveda poenostavljal in pretiraval, vendar pa sta v njih jasno prepoznavna po eni strani povezava med latinščino kot bogoslužnim jezikom in italijanskim nacionalnim pritiskom, po drugi pa prepričanje, da bi bogoslužje v stari cerkveni slovanščini ta pritisk ublažilo.

Rodoljubov naslednik, t. j. *Jadranski Slavjan* se je leto kasneje v hrvaško pisanem članku odločno zavzel za uvedbo slovanskega bogoslužnega jezika: "V cerkvi in samo v cerkvi najde svoje pribežališče in svoj pristan prava in svojstvena človečnost. Cvet, ki se goji zunaj cerkve, vse bolj in očitno vene, kakor da bi rasel na neprimerni zemlji." In ker je v današnjem času po piščevem mnenju en tak dragocen cvet prav domači jezik, naj bi ga prav njegovo polnopravno priznanje kot bogoslužnega jezika dokončno posvetilo in mu dalo pravega dostojanstva. V nadaljevanju pisec, oprt na Herderja, na svetopisemske navedke in na cerkvene odloke, dokazuje prednosti, ki bi jih za versko in narodno življenje imelo bogoslužje v domačem jeziku:

Toda tiste pesmi in molitve, nabite z najčudovitejšimi spomini in najlepšimi pomeni, polne zdravilnih in blažilnih učinkov za najrazličnejše boleti, katerim je človeštvo podvrženo, lahko nagovorijo in učinkujejo samo na tisto srce, katerega duh jih zaobseže, jih razume; drugače so pesmi in molitve kot sončni žarki za sužnja, zaprtega v temnici.²⁵

Pomisleki

Če je navdušenje za slovanstvo združevalo vse Slovence ne glede na svetovni nazor, pa so predloge o uvedbi slovanskega bogoslužja oz. domačega bogoslužnega jezika konservativci in t.i. nespravljivi katoličani odklanjali. V obdobju, ko je bil v Cerkvi na pohodu ultramontanizem, bi namreč podpora tovrstni liturgi-

²⁴ Simon Rudmaš (S. R. – š), "Slovenske šole (njih namemba)", *Slavjanski rodoljub*, julij 1849, št. 5, str. 1.

²⁵ German, "O podpunom zavodu narodnega jezika i u cerkvi", *Jadranski Slavjan*, marec 1850, št. 1, str. 9.

ni reformi odpirala vrata obtožbi "galikanizma". O tem je Bleiweisov in Jeranov sodelavec, duhovnik Peter Hicinger, že leta 1848 napisal: "Domač jezik per vsi božji službi bi imel le k temu služiti, kristjane si med seboj ptuje storiti in veseljnost ali katolištvo podreti".²⁶ Tednik *Zgodnja Danica* je nato ostro nastopil zoper hrvaške "ilirce", češ da

bi radi vse rimsko-katoliško na staroversko stran obrnili; išejo od več strani zlasti slovanski jezik skozi in skozi v rimskokatoliško božjo službo vpeljati in duhovšini zakon posiliti; zoper zagrebškega škofa so že velik hrum vzdignili, ker se on neče popolnoma v njih voljo vdati. Že bi radi tako napačno gibanje tudi v Slovenijo predstavili, saj od več strani prihajajo duhovnim možem dopisi s takim mnenjem. Sad taciga počenjanja pa bi bile samo razpertje med bratovskimi narodi.²⁷

Nasprotovanje *Zgodnje Danice* uvajanju slovanskega jezika v bogoslužje pa ni izviralo samo iz razlogov cerkvene discipline, ampak je imelo tudi širše kulturnopolitično ozadje. Zavzemanje za slovansko bogoslužje je utegnilo namreč biti istovetno z zavzemanjem za prestop v pravoslavlje, s tem pa za prehod od vplivnega območja katoliške Avstrije k pravoslavni Rusiji. To pa bi po mnenju kroga okrog *Zgodnje Danice* bilo v nasprotju ne le z umeščenostjo slovenskega naroda v zahodnoevropski kulturni milje, ampak tudi z dolgoročnimi slovenskimi narodnimi interesi.

Pomislek konservativcev je bil tehten in ga ni bilo mogoče kar tako obiti. Med liberalci so bili sicer tudi taki, ki so odkrito zagovarjali stališče, da bi Slovenci sodili v pravoslavno ali vsaj v grškokatoliško, in ne v rimskokatoliško cerkev. To je bil denimo primer Janeza Trdine, ki je v letih 1858–1859 kot profesor na Reki med svojimi nedeljskimi predavanji o slovenski zgodovini in literaturi, namenjenimi slovenskim dijakom, med drugim dejal, "da je katoliška Cerkev celi naravi slavjanskega naroda nasprotna in da se mu tako imenovana grška prileže",²⁸ kako desetletje kasneje pa Tržačana Josipa Godine, ki je pisal, kako so si "zedinjenci (unijati) prideržali (...) tudi rabo svojega jezika v cerkvi pri vsaki službi božji (kar bi moralo sicer tudi pri nas biti!)."²⁹

²⁶ Peter Hicinger, "Kako bi nekteri radi katoliško cerkev preuredili (spačili)", *Slovenski cerkveni časopis*, 23. septembra 1848, št. 13, str. 100.

²⁷ "Razgled po keršanskim svetom", *Zgodnja Danica*, 29. marca 1849, št. 13, str. 102.

²⁸ Janez Trdina, "Najnovejša zgodovina slovenska", v: *Zbrano delo*, V (Ljubljana, 1952), str. 187–188.

²⁹ Josip Godina-Verdeljski, *Oris in zgodovina Tersta in njegove okolice* (Trst, 1872), str. 68.

Josip Juraj
Strossmayer (1815–
1905) (Tomaž
Simčič, "Katolištvo in
izziv modernosti IV",
Tretji dan 33, št. 5–6
(2004), str. 101)

Kvarnerju in Istri,³⁰ pomembne sledove pa je v teku stoletij zapustilo tudi na Tržaškem, v Vipavski dolini, ponekod na Kranjskem, v Slovenski Benečiji in v Benetkah.³¹ Odkritje glagolskega bogoslužja je slovenskim in hrvaškim narodnjakom tako omogočilo, da so nadaljevali s kampanjo za slovansko bogoslužje, a da jim obenem ni bilo potrebno zagovarjati prestopa v vzhodni obred.

Glavni pobudnik glagolskega bogoslužja je bil djakovski škof Josip Juraj Strossmayer, sicer velik narodnjak, zagovornik slovanske vzajemnosti ter borec za cerkveno edinost. Strossmayer si je prizadeval, da bi glagolsko bogoslužje

³⁰ Prim.: Miroslav Premrou, "Nekaj dokumentov o glagolici na Slovenskem", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 18, št. 1 (1923), str. 66; Joseph Augustin Ginzel, *Slavenapostel Ćirill und Method* (Dunaj, 1861), str. 173 (dalje: Ginzel, *Slavenapostel Ćirill und Method*); Darko Darovec, "Koprška škofija in Slovani od srednjega do novega veka", *Acta Histriae* 9, št. 1 (2001), str. 96–104; Ivan Likar, "Liturgija v Kopru in v vsej škofiji v 18. stoletju", *Acta Histriae* 9, št. 1 (2001), str. 194.

³¹ Luka Jelić, *Fontes historici liturgiae glagolito-romanae a XIII ad XIX saeculum* (Krk, 1906), str. 37 (dalje: Jelić, *Fontes historici*).

oživili in da bi bila pravica do njega priznana vsem Slovanom rimskega obreda, kar naj bi pospešilo zблиžanje ločenih slovanskih kristjanov s katoliško Cerkvijo. Leta 1859 je ob svojem obisku *ad limina* rimski kuriji izročil spomenico, v kateri je prosil, da bi poskrbeli za novo izdajo ustreznih glagolskih mašnih knjig in za vzgojo glagoljaških duhovnikov.³²

Ob povratku iz Rima je Strossmayer v pismu svoji duhovščini napisal:

Zdi se nam izredno pomembno, da ostaline slovansko-latinske liturgije, ki so zdržale preizkušnjo težkih in krivičnih časov, skrbno čuvamo, gojimo in na vsak način obvarujemo propada. Čimprej je treba pripraviti novo izdajo bogoslužnih knjig v avtentičnem glagolskem jeziku. Skrbeti je treba za študij stare cerkvene slovanščine. In končno, v Rimu ali v Dalmaciji, kjer so že obstajala, je treba obnoviti semenišča, ki bi mladeničem poleg slovanskega jezika in bogoslužja nudila vse to, kar potrebujejo, da bi postali duhovniki, zmožni med svojimi ljudmi širiti svete namene Svete Matere Cerkve. Prepričani smo, da bi tako izučenim duhovnikom, ki bi bili poslani v naše kraje in ki bi razpolagali tudi s privilegijem maševanja v slovansko-grškem obredu, ko bi okoliščine to zahtevale, opravljanje pravega poslanstva ne bilo težavno. To je, kot smo rekli, naše prepričanje, višja oblast pa naj presodi, v kolikšni meri bi bila tako zastavljena dejavnost v skladu s cilji svete Cerkve.³³

Rimska cerkvena oblast glagolskega bogoslužja do srede 19. stoletja načelno ni ovirala, prej nasprotno.³⁴ Previdnejša je postala, ko se je le-to spremenilo agitacijsko sredstvo narodnega gibanja,³⁵ in to še zlasti, ko je opazila, da je bilo navdušenje slovenskih in hrvaških narodnjakov v obratnem sorazmerju z vsakdanjo cerkveno prakso, v kateri se je "glagolanje" v resnici čedalje bolj opuščalo. Razlog, da se je glagolsko bogoslužje z izjemo nekaterih verskih središč v Dalmaciji, Kvarneru in Istri, drugod polagoma opuščalo, je potrebno iskati zlasti v dejstvu, da se je tako med Hrvati kot med Slovenci književna kultura razvijala v latinici.³⁶ Za izobraževanje duhovnikov so tako skrbele "latinske" šole, kar je s časom privedlo do pomanjkanja duhovnikov, ki bi obvladali staro cerkveno slovanščino in glagolski črkopis. Celó sam Strossmayer je priznal, da glagolsko

³² Marijan Smolik, "Glagoljaštvo v luči cerkvenih dokumentov", v: *Mahnicev simpozij v Rimu* (Celje, 1990), str. 267.

³³ Strossmayer, *Dokumenti i korespondencija*, str. 431–432.

³⁴ Jelić, *Fontes historici*, str. 27; Brajša, "Mahnice in glagolica", str. 80–81; Milanović, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, str. 80.

³⁵ Matija Murko, "Die slavische Liturgie an der Adria", *Oesterreichische Rundschau*, Band II, Heft 17 (1904), str. 173–177.

³⁶ Kosmač, "Prisotnost sv. Cirila in Metoda na Primorskem", str. 64.

bogoslužje "ni bilo več daleč od stanja agonije,"³⁷ odgovornost za to pa pripisoval pomanjkanju ustreznih mašnih knjig ter stolice za staro cerkveno slovanščino v semeniščih.

Strossmayerjeva spomenica zato v Rimu razen lepih besed ni dosegla stvarnih premikov. Šele po letu 1878, z nastopom papeža Leona XIII., je gibanje za uvedbo slovanskega bogoslužja zadobilo novega, čeprav – kot bomo videli – kratkotrajnega poleta. Leon XIII. je leta 1880 izdal encikliko *Grande munus*, s katero je proslavil in potrdil delo solunskih bratov sv. Cirila in Metoda, rusofilski in panslavistični krogi pa so v njej uzrli nekakšno zeleno luč slovanskemu bogoslužju. Naslednje leto je v počastitev tega dogodka bilo veliko zahvalno romanje katoliških Slovanov v Rim. Romanje je imelo velik javni odmev in vznemirilo nemške nacionaliste in nasprotnike federalistične ureditve avstro-ogrske monarhije.

Glagolsko bogoslužje kot politični problem

Taka je bila torej sredi 19. stoletja debata o bogoslužnem jeziku. Borba za slovansko bogoslužje pa je svoj pravi razmah in vrh dosegla v zadnjih desetletjih 19. in prvih letih 20. stoletja. V naelektnem ozračju silovitih narodnih sporov, ki so označevali zadnja desetletja habsburške monarhije, je ta ideja našla plodna tla v liberalnem časopisju. Fran Podgornik, skupaj z Ivanom Hribarjem eden od predhodnikov t.i. neoslavizma, je v reviji *Slovanski svet* (1888–1895) uveljavljal "slovenski kulturni program". Le-ta je obsegal dve točki: 1) ruščina naj bi postala skupni znanstveni jezik vseh Slovanov; 2) Slovenci, pa čeprav v uniji z rimskokatoliško Cerkvijo, naj bi prestopili v vzhodni obred ter prevzeli staroslovansko bogoslužje in s tem utrdili bodisi svojo narodnost bodisi svojo vero.³⁸ Borba za slovansko bogoslužje je tako v osemdesetih letih dobila izrazito politično konotacijo. Izpadla je kot izraz panslavizma, s tem pa dobila liberalni predznak, saj so panslavizmu večinoma pritrjevali liberalno usmerjeni narodnopolitični delavci.

Vse bolj intenzivna kampanja za slovansko bogoslužje, pa čeprav v Strossmayerjevi zmernejši, glagolski različici, je s časom povzročila, da so tudi nasprotniki slovanskega oz. glagolskega bogoslužja strnili vrste. Na Hrvaškem so njegovemu priznanju ostro nasprotovali Madžari, ki so trdili, da s svojim slovanskim značajem "ogroža dualistično ureditev monarhije."³⁹ Priznanju pa sta pod pretvezo boja proti rusofilstvu in panslavizmu čedalje odločneje naspro-

³⁷ Strossmayer, *Dokumenti i korespondencija*, str. 431.

³⁸ Dragotin Lončar, *Politično življenje Slovencev* (Ljubljana, 1921), str. 57.

³⁹ Ferrari, "A proposito della polemica sul messale glagolitico", str. 153.

tovala tudi dunajska vlada in dvor, ki sta v tem smislu pritiskala na Sv. sedež. V goriškem Centralnem semenišču so sicer vse od leta 1818 glagolico poučevali, toda njen študij so avstrijske oblasti oteževale, leta 1870 pa ga celo ukinile. Po letu 1870 je cesar Rimu celo grozil, da bo Avstrija v primeru papeževe potrditve glagolskega bogoslužja priznala italijansko zasedbo Rima.⁴⁰

V Istri in Dalmaciji so se vse od začetka 19. stoletja glagolskemu bogoslužju zoperstavljali Italijani, ki so v njem videli oviro na poti uveljavitve romansko-latinskega značaja pokrajine. "Kultiviranost" latinščine so začeli postavljati v nasprotje z domnevnim "barbarstvom" glagolice. Takšna retorika je bila v obdobju italijanskega risorgimenta funkcionalna prikazovanju Slovanov kot potomcev "barbarskih" osvojevalcev iz zgodnjega srednjega veka.⁴¹ Odpor do glagolice je bil zlasti močan v Istri, kjer je zaradi omenjenih težav njena raba že itak pešala in kjer so italijanske krajevne uprave vzporedno z uveljavljanjem italijanščine kot uradnega jezika aktivno delovale v prid "latinizacije" verskih obredov.⁴²

V cerkvenih krogih sta se soočali dve tezi. Prvo sta zagovarjala sam papež Leon XIII., ki je veljal za prijatelja Slovanov, in kardinal Rampolla, vatikanski državni tajnik v letih 1887–1903. Po tej tezi bi koncesija glagolskega bogoslužja Slované navezala na katolištvo in s tem Avstrijo utrdila. Nasprotna teza, za katero je stal dunajski dvor, pa je trdila, da bi glagolsko bogoslužje odprlo vrata ruskemu pravoslavju in imperializmu ter posledično Avstrijo ošibila. Da so se v cerkvenih krogih naposled ustrašili in da se je tehtnica nagnila na stran druge teze, je pripomogla tudi okoliščina, da je bila ravno leta 1887 v *Slovenskem narodu*, glasilu slovenskih liberalcev, izpod peresa Krutorogova (Davorina Hostnika) objavljena vrsta člankov, ki so nekritično povečevali pravoslavje in Rusijo ter si celo dovolili na skrajno vulgaren način žaliti papeža. Ko je tako iz vatikanske nunciature na Dunaju goriškemu nadškofu Zornu prišel namig, naj škofje ilirske cerkvene pokrajine nastopijo zoper takšno pisanje in vmešavanje v vprašanje bogoslužnega jezika,⁴³ so se škofje novembra istega leta res oglašili in v skupnem pastirskem listu obsodili žaljivo pisanje *Slovenskega naroda* ter ožigosali vmešavanje slovenskega liberalnega tiska v vprašanje liturgičnega jezika, ki da je v izključni pristojnosti cerkvene oblasti.⁴⁴

⁴⁰ France Dolinar, "Zahvalno romanje katoliških Slovencev leta 1881 v Rim – Cirilmetodijska okrožnica Leona XIII. (1880)", *Katoliški glas*, 23. julija 1981, št. 30, str. 3.

⁴¹ Prim.: Vittorio Peri, "L'ingresso degli Slavi nella cristianità altomedievale europea", v: *La cristianizzazione degli slavi nell'arco alpino orientale, secoli VI – IX* (Gorica, 2005), str. 34.

⁴² Milanović, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, str. 80–81; Giovanni Pesante, *La liturgia slava con particolare riflesso all'Istria* (Poreč, 1893), str. 150–154.

⁴³ Ferrari, "A proposito della polemica sul messale glagolitico", str. 157.

⁴⁴ Tomaž Simčič, "Luigi Mattia Zorn, arcivescovo di Gorizia dal 1883 al 1897", v: *Studi Goriziani*, 33 (Gorica 1992), str. 69–72.

Na Primorskem in v Istri

Škofje so s svojim posegom pomirili dunajski dvor, slovanskega bogoslužja pa še zdaleč niso spravili z dnevnega reda. Gibanje za slovansko bogoslužje se ni umirilo, nasprotno, na narodno ogroženem slovenskem zahodu in v Istri je bila borba zanj tako občutena, da je ponekod prerasla v pravi ljudski upor. Za to sta bila razloga vsaj dva. Prvi je bila najbrž geografska bližina krajev, v katerih je bilo glagoljanje še živo, zlasti Istre (npr. v kastavskem dekanatu) in otoka Krka. Pri drugem razlogu pa je treba upoštevati, da na stičišču romanskega in slovanskega sveta latinščina ni bila nevtralen jezik, kakor je utegnila biti na stičišču med Slovani in Germani. Latinščina je bila namreč prednik italijanščine, se pravi jezika vrhnjega družbenega sloja, do katerega so se Slovenci na Primorskem čutili v podrejenem položaju. Zavzemanje za slovanski liturgični jezik je torej v očeh mnogih narodnjakov pomenilo zavzemanje za enako dostojanstvo obeh kultur, ki se stikata na Jadranu, latinske in slovanske.

Prva omembe vredna epizoda iz zgodbe primorske borbe za slovansko bogoslužje je upor vernikov v vasi Podraga na Vipavskem leta 1889. Upor sicer ni bil neposredno povezan z bogoslužnim jezikom, ampak je imel za osnovo večletno prizadevanje za osamosvojitev od vikarjata v Šentvidu iz upravnih in ekonomskih razlogov. Zanimivo pa je, da so vaščani svojo zahtevo v primeru, da bi jo cerkvena in civilna oblast zavrnila, podprli z namero o prehodu v pravoslavlje. Izkazalo se je, da so Podražani zaigrali na pravo struno, saj so "z drznim političnim pritiskom izsilili vse tisto, in še več, kar so v zadnjih desetletjih zahtevali."⁴⁵

Z ustanovitvijo samostojne župnije se je v Podragi afera zaključila. Brez hujših posledic se je rešil podoben zaplet tudi v Velikih Žabljah, prav tako v Vipavski dolini.⁴⁶ Vse drugače pa so se stvari odvijale v tržaško-koprski škofiji, zlasti v slovanskem delu Istre, kjer je v zvezi z liturgičnim jezikom na prehodu iz 19. v 20. stoletje med Slovenci in Hrvati zavladala prava vseljumska evforija. Glagolsko bogoslužje je sicer iz že omenjenih razlogov večinoma zamiralo, toda namesto njega se je marsikje uveljavila navada, da so se nekateri deli svete maše peli v nekoliko prirejeni obliki domačega jezika. Te liturgične prakse, ki sicer ni bila nova, se je oprijel naziv "slavet". Cerkevna oblast je slavet dolga desetletja tolerirala. Od 18. stoletja dalje so obstajale celo bogoslužne knjige v "slavetu", ki so jih s cerkvenim dovoljenjem tiskali večinoma v Benetkah.⁴⁷ Tržaško-koprski škof Jernej Legat je leta 1857 poročal, da je "navada, da se v domačem jeziku pojejo tudi prošnje in *prefatio*, k nam prišla iz sosednje škofije Senj, kjer je bila

⁴⁵ Jože Možina, "Odpad k pravoslavju, to je k razkolništvu", *Zgodovina za vse* 3, št. 2 (1996), str. 31.

⁴⁶ Kosmač, *Ricmanje včeraj in danes*, str. 152.

⁴⁷ Ferrari, "A proposito della polemica sul messale glagolitico", str. 151.

leta 1824 s škofovim dovoljenjem tiskana posebna knjižica".⁴⁸ Legatov naslednik Juraj Dobrila pa je celo razmišljal o evangelijariju v "slavetu".⁴⁹

Širjenje "slaveta" in čedalje bolj pogoste zahteve o prevzemu glagolskega bogoslužja so bili ob koncu 19. stoletja na Primorskem in v Istri povod za mnoge spore in nesporazume cerkvenoupravnega in narodnopolitičnega značaja. Hrvaška in slovenska duhovščina se je ogrevala za glagolico, na svojih sestankih sprejemala tozadevne spomenice, po raznih cerkvah v Istri in tudi na Tržaškem na lastno pest uvajala "slavet". Tudi goriški semeniščniki so leta 1902 v tem smislu cerkvenim predstojnikom naslovili spomenico.⁵⁰ Pomisleke so med primorsko in istrsko duhovščino izražali le redki duhovniki mlajšega rodu, ki so zrasli pod vplivom Mahničeve vizije borbenega katolicizma. Pri tem gre upoštevati okoliščino, da je katoliško gibanje Mahničevega, Šušteršičevega in Krekovega kova, kakršno se je na začetku 20. stoletja uveljavilo na Kranjskem, na Primorskem prodrlo le na Goriškem, na Tržaškem in v Istri pa je narodna politika vse do propada monarhije ostala trdno v rokah narodnih liberalcev, ki so uživali podporo tudi velike večine duhovščine.

Krajevni episkopat je bil razdeljen. Medtem ko je poreško-puljski škof Giovanni B. Flapp gibanju za glagolico odločno nasprotoval,⁵¹ je tržaško-koprski škof Andrija Šterk okleval, saj so nanj pritiskali tako s slovensko-hrvaške kot z italijanske strani. Z željo, da bi glagolsko bogoslužje dobilo domovinsko pravico na Hrvaškem in na Slovenskem, je Šterk tudi izprosil avdienco pri cesarju, a brez uspeha.⁵²

Pritiski na Šterka, kateremu so italijanski liberalno nacionalni krogi očitali, da popušča slovanskemu nacionalizmu, so se še povečali, ko je leta 1898 kongregacija za svete obrede v Rimu izdala odlok, ki je za glagoljaše in zagovornike slaveta bil prava hladna prha. Določal je namreč, da imajo pravico do glagolskega bogoslužja le tiste cerkve, za katere je mogoče dokazati, da je bilo v njih v zadnjih tridesetih letih nepretrgoma v navadi. V vseh ostalih cerkvah je odlok potrdil obveznost latinščine in dopustil, da so lahko brali ali peli evangelij v domačem jeziku le po branju ali petju latinskega besedila. Sanje o splošnem priznanju glagolskega bogoslužja so bile kljub nekaterim popravkom, ki jih je kongregacija izdala leta 1900, s tem dokončno pokopane.

O vzdušju, ki je tedaj vladalo na Tržaškem in v Istri, veliko pove okoliščina, da si v strahu pred slovenskim in hrvaškim odzivom škof Andrija Šterk rimskega

⁴⁸ Ginzel, *Slavenapostel Cirill und Method*, str. 173.

⁴⁹ Milanović, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, str. 216.

⁵⁰ Kosmač, *Ricmanje včeraj in danes*, str. 153.

⁵¹ Stjepan Trogrlić, "Odnos istarskih biskupa prema nacionalnom pitanju i prodoru liberalizma", *Riječki teološki časopis* 8, št. 2 (2000), str. 526 – 531.

⁵² Kosmač, *Ricmanje včeraj in danes*, str. 153.

odloka niti ni upal razglasiti.⁵³ Toda poseg vatikanske kongregacije ni le otežil zadnjih let Šterkovega škofovanja, ampak je kasneje povzročil tudi razkol v slovenskih in hrvaških duhovniških vrstah in posredno propad poskusa razširitve slovenskega krščansko-socialnega gibanja na Tržaško. Mladi duhovniki, ki so se lotili tega podviga, so namreč v prvem desetletju 20. stoletja stopili na stran Šterkovega naslednika – Nemca Franza Xaverja Nagla (1902–1910), ko je le-ta skušal restriktivne vatikanske odloke o bogoslužnem jeziku udejanjiti, s tem so se pa zamerili večini slovenske in hrvaške duhovščine, ki je načrte o uvedbi slovanskega bogoslužja podpirala. Na stran narodnoliberalne duhovščine je tedaj pod vplivom Strossmayerjevega učenca, narodno čutečega ljubljanskega škofa Antona B. Jegliča, stopil celo ljubljanski dnevnik *Slovenec*, tako da so mladi tržaški krščanski socialci z Jakobom Ukmarjem na čelu izgubili podporo svoje ljubljanske centrale in ostali povsem osamljeni. Kljub svoji delavnosti na verskem, socialnem in kulturnem področju je tako skupina mladih duhovnikov pogorela in se po Naglovem odhodu iz Trsta umaknila iz javnega življenja.⁵⁴

Za razumevanje tedanjega vzdušja so zanimive besede, ki jih je veliko kasneje izrekel Jakob Ukmar, na začetku stoletja bogoslovec, leta 1902 podpisnik omenjene spomenice v prid slovanskemu bogoslužju, v naslednjih letih pa krščansko socialni aktivist in zagovornik brezpogojne poslušnosti do direktiv, ki so prihajale od rimske kongregacije in krajevnega ordinarija:

Nevarne parole so švigale tedaj po ozračju: uniatstvo, pravoslavje, preč od nemškega škofa, slava va višnjem Bogu, glagolski misal in slične /.../ Morda nam je takrat ena ali druga fraza nekoliko imponirala. Če pa zdaj kot star duhovnik gledam nazaj na tista leta, moram reči: hvala Bogu, da smo sv. vero še ohranili.⁵⁵

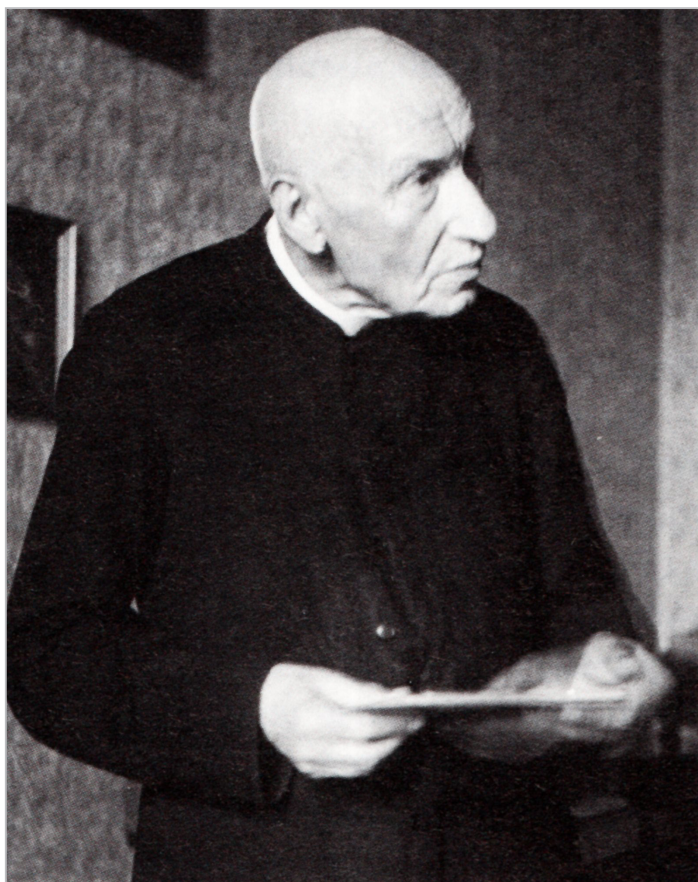
Cerkveni spor v Ricmanjah

V ta kontekst se umešča cerkveni spor v Ricmanjah pri Trstu. Začel se je leta 1898 podobno kot deset let prej v Podragi na Vipavskem, in sicer z zahtevo po odcepitvi od matične župnije. Ko pa oblasti Ricmanjcem niso ustregle, so se le-ti leta 1900 obrnili na uniatskega škofa Julijana Drohobeczkega v Križevcih s prošnjo, da bi prestopili v grškokatoliško cerkev. Istočasno je kaplan Anton Požar od škofije najprej dosegel vrnitev glagolskega misala, ki je bil last ricmanjske cerkve, nato pa začel v Ricmanjah na lastno pest glagolati v brk prej ome-

⁵³ Salvator Žitko, "Tržaško-koprska škofija v 19. stoletju", *Acta Histriae* 9, št. 1 (2001), str. 234.

⁵⁴ Prim.: Tomaž Simčič, *Jakob Ukmar, sto let slovenstva in krščanstva v Trstu* (Gorica 1986), str. 50 (dalje: Simčič, *Jakob Ukmar*).

⁵⁵ Simčič, *Jakob Ukmar*, str. 46–91.

Jakob Ukmar (*Naš Vestnik*, november (2004), str. 7)

njenemu odloku vatikanske kongregacije. Vlogo za prestop v grškokatoliško cerkev je uniatski škof sprejel, začel izvajati duhovno jurisdikcijo nad župnijo in septembra 1901 celo obiskal Ricmanje. To je spodbudilo okrog 2000 Slovencev tudi iz drugih okoliških in primestnih župnij, na primer iz Rojana, Bar-kovelj in Boljunca, da so sledili ricmanjskemu zgledu in zaprosili za prestop k uniatom.⁵⁶ Leta 1903 se je Drohobeczky podal k papežu Leonu XIII., da bi ga prosil za potrditev prestopa Ricmanj v grškokatoliško cerkev, kar je namera-val utemeljiti z argumentom, da bi tako preprečili njihov prestop v pravoslavje. Toda Leon XIII. je prav na dan, ko bi se moral srečati z Drohobeczky, umrl.⁵⁷ Z izvolitvijo novega papeža Pija X. je v Rimu zapihal nov veter: 2. septembra 1903

⁵⁶ Peter Stres, "Ricmanjska afera (1899–1910)", v: *Slovensko morje in zaledje*, I (Koper, 1977), str. 122 (dalje: Stres, "Ricmanjska afera (1899–1910)").

⁵⁷ Kosmač, "Stoletnica župnije v Ricmanjih", str. 71.

je kongregacija za svete obrede sporočila Drohobeczkemu, da je bila njegova vloga zavrnjena.⁵⁸

Tudi v Trstu so se po smrti Andrije Šterka razmere spremenile. Škofovsko službo je nastopil Dunajčan Franz Xaver Nagl, katerega je vlada po vsej verjetnosti v Trst poslala prav z namenom, da v škofiji na področju bogoslužja napravi red. Nagl je potem v župnijah, v katerih je bilo glagolsko bogoslužje že utečena praksa, nastopal previdno, nepopustljiv pa je bil do poskusov, da se le-to – kot v primeru Ricmanj – uvaja na novo. Ker se ricmanjski kaplan Požar njegovim večkratnim pozivom k spoštovanju liturgičnih pravil ni uklonil in ker škofu ni posredoval pojasnil o prestopu v grškokatoliški obred, ga je Nagl premestil in ga nato še suspendiral "*a divinis*". Prav takrat je iz Rima prišla vest, da je novi papež prošnjo Ricmanjcev za prestop k uniatom zavrnil. Tedaj se je ricmanjska deputacija obrnila na pravoslavnega škofa v Zadru z namenom, da zaprosi za sprejem v pravoslavno cerkev. Do tega sicer ni prišlo, Ricmanjci so pa vztrajali z zahtevo po slovanskem bogoslužju.

10. aprila 1905 je škof Nagl sporočil, da je bila v Ricmanjah ustanovljena župnija, za župnijskega upravitelja je bil imenovan Jakob Ukmar. Podraška zgodba pa se v Ricmanjah ni ponovila. Ricmanjcem namreč samostojna župnija ni bila dovolj. Vztrajali so pri slovanskem bogoslužju. Začela se je najbolj ostra faza cerkvenega spora. Vaščani so cerkev dosledno bojkotirali. Niso se udeleževali verskih obredov, niso dali krščeovati otrok, odklanjali so cerkvene pogrebe, niso skrbeli za župnišče, župnika so ovirali pri njegovem delu, nekateri so ga zmerjali in celo obmetavali s kamenjem. Fotografije ricmanjskih pogrebcev, ki jih je vodil vaški župan Ivan Berdon, in na katerih je kakor zadnji za pogrebci hodil domači župni upravitelj, so postale državna senzacija in bile objavljene na vseh glavnih avstrijskih časopisih. Naposled je škof Nagl župnijskega upravitelja iz Ricmanj umaknil. Naslednja štiri leta so tako Ricmanjci ostali brez duhovnika, brez maše in zakramentov.

18. decembra 1906 je vatikanska kongregacija za svete obrede izdala nov odlok o glagolskem bogoslužju, ki je bil še bolj omejevalen od tistega iz leta 1898, saj je škofo izrecno obvezal, da poskrbijo za dosledno uresničevanje izdanih določil. Vest, po kateri naj bi škof Nagl na začetku leta 1907 v Ricmanjah imenoval duhovnika – glagoljaša,⁵⁹ je bila po vsej priliki prenačljiva. In res je leta 1908 vatikansko državno tajništvo škofu Naglu sporočilo, da papež odobrava ustanovitev samostojne župnije v Ricmanjah, da pa Ricmanjcem ne more dopustiti glagolskega bogoslužja niti ne sprejema njihovega prehoda v uniatstvo.

⁵⁸ Kosmač, *Ricmanje včeraj in danes*, str. 167.

⁵⁹ Vest je na osnovi pisanja mostarskega lista *Osvit* 3. marca 1907 na tretji strani pod naslovom "Zmaga Ricmanjcev" objavil dnevnik *Edinost* v Trstu. Povzeto po: Stres, "Ricmanjska afera (1899–1910)", str. 129.

Civilni pogreb v Ricmanjah (Angel Kosmač, *Ricmanje včeraj in danes* (Trst, 1997), str. 192)

Tedaj so Ricmanjci spredvideli, da kaj več od samostojne župnije ne bodo dosegli. V prvih mesecih leta 1909 je bil preko posrednikov tako dosežen sporazum, ki je določal, da se Ricmanjci podredijo Sv. sedežu glede bogoslužnega jezika, v zameno pa jim je bila priznana pravica, da si med predloženimi kandidati župnika izvolijo sami. Na praznik župnijskega zavetnika sv. Jožefa 19. marca 1910 je novi župnik nastopil službo v Ricmanjah, a jo je po kratkem razgovoru z domačini, kako naj poteka cerkveno petje, še istega dne zapustil. Novi župnik je bil po ponovnih pogajanjih nastavljen šele 16. septembra 1910. Ricmanjski župan se je moral kasneje zaradi civilnih pogrebov zagovarjati pred sodiščem. Njegovo obrambo je prevzel odvetnik in pisatelj Ivan Tavčar. Na kasacijskem sodišču na Dunaju je bil Berdon oproščen.⁶⁰

Vprašanje slovanskega bogoslužja ter s tem povezana ricmanjska afera sta bila v Trstu dolga leta jabolko spora med pristaši mladokatoliške struje in narodnjaki liberalne usmeritve. Po mnenju pristašev mladokatoliške struje je bil ricmanjski cerkveni upor le epizoda v okviru splošne proticerkvene gonje, katere končni namen naj bi bil privedi ljudstvo v brezverski liberalni objem.

⁶⁰ Angel Kosmač (K-ač), "Berdon Ivan", v: *Primorski slovenski biografski leksikon*, I (Gorica, 1975), str. 66.

Liberalno-narodnjaški krogi pa so dosledno odgovarjali, da ricmanjsko vprašanje in vprašanje bogoslužnega jezika nista bili verskega, ampak narodnega značaja. Ta interpretacija je na Tržaškem daleč prevladovala. Zagovarjala jo je tudi velika večina slovenske in hrvaške duhovščine, ki se zgolj zaradi cerkvene discipline ni odkrito zoperstavila odlokom kongregacije za bogoslužje in tržaško-koprskemu škofu Naglu.

Vsekakor je leta 1910 po odhodu škofa Nagla na Dunaj in imenovanju Andreja Karlina za njegovega naslednika v tržaško-koprski škofiji napetost popustila. Karlin je bil pri izvajanju rimskega bogoslužnega odloka prožnejši od Nagla in je dosegel, da so se polemike umirile. Tudi v vseslovenskem merilu vprašanje slovanskega bogoslužja v zadnjih letih pred prvo svetovno vojno ni več zavzemalo prvih strani časopisov, pa ne zato, ker bi se povsod pokorili rimskim direktivam, ampak ker so na dnevni red prišla nova, usodnejša vprašanja.

Po prvi svetovni vojni

Konec habsburškega imperija, ki ga je prinesel poraz avstroogrškega orožja v prvi svetovni vojni, je imel za posledico, da sta Primorska in Istra postali sestavni del Kraljevine Italije. Politika italijanske države je bila do priključenih Slovencev in Hrvatov od vsega začetka neprijazna, po letu 1922, ko je na oblast prišel fašizem, pa je prešla v politiko zatiranja in nasilnega raznarodovanja.

Zgodbe glagolskega bogoslužja pa s tem še ni bilo konec. Posredno je bilo z njo povezano grobo ravnanje italijanskih vojaških oblasti z Antonom Mahničem, škofom na Krku, ki je bil Italijanom trn v peti tudi zaradi svojega prizadevanja za potrditev glagoljaške tradicije na otoku. Izrecno pa se je beseda "slovansko bogoslužje" pojavila v prvi spomenici, ki so jo sprejeli slovenski in hrvaški duhovniki na zasedenih ozemljih, čim so oživili svojo stanovsko organizacijo *Zbor svečenikov svetega Pavla*. Šlo je za spomenico z naslovom *Memorandum Cleri Jugoslavi territorii ab Italis occupati*, naslovljeno na papeža Benedikta XV., s katero so 5. marca 1920 prosili za ustanovitev posebne personalne nadškofije za vse Slovane, ki bodo priključeni Italiji, in v kateri naj bi bogoslužje potekalo v starocerkvenoslovanskem jeziku.⁶¹ Pri tem je bilo zanimivo, da goriški metropolit Frančišek B. Sedej spomenice ni podprl, ker se mu je zdelo, da odstopa od katoliškega univerzalizma. Delegacijo Zbora svečenikov, ki jo je vodil duhovnik Virgil Šček, je tako k papežu pospremil ljubljanski škof Jeglič.

Da je slovansko bogoslužje še naprej ostalo kamen spotike, in to tudi v obdobju najhujšega fašističnega zatiranja, dokazujejo nenazadnje tudi doku-

⁶¹ Rudolf Klinec, *Primorska dubovščina pod fašizmom* (Gorica, 1979), str. 29–30.

1

STAROSLOVENSKA SV. MAŠA V ČAST SVETOGORSKI KRALJICI.

GOSPODI.

Adagio. *mf* *p* *zložil Vinko Vodopivec.* *f*

PR. T. *mf* *p* *f*

NSR. AS. *mf* *p* *f*

rit. *Tempo primo.* *p*

rit. *p*

Go--spo-di po--mi--luj, Go--spodi po--mi--luj, Go--spo-di po--
mi--luj, po--mi-----luj! Hri ste po--mi--luj

Staroslovenska maša Vinka Vodopivca iz leta 1920 (Tiskovina, osebni arhiv avtorja)

menti, ki jih je leta 1953 objavil Lavo Čermelj v zvezi z delovanjem Antonia Santina kot reškega škofa med leti 1933 in 1938, ko je pod reško škofijo spadal tudi del slovenske Notranjske. V prvih stavkih pisma, s katerim se je Santin 20. februarja 1934 obrnil na kongregacijo za svete obrede, odmevajo skrbi, podobne onim, ki so zaposlovala Šterka in Nagla: "V šestih župnijah te reške škofije", piše Santin, "je navada, da se vsi peti deli maše pojejo v *slavetu* (nekoliko starodavni slovanščini, ki pa ni glagolica). V istem jeziku se molijo tudi liturgična besedila pri podeljevanju zakramentov" Tudi v nadaljevanju pisma se ponavljajo argumenti iz predvojnega časa: "Dejstvo je, da so tudi v drugih slovenskih župnijah začeli v slovenščini peti *Pange lingua* (Jezik moj skrivnost opevaj) in druge liturgične pesmi, tudi med podeljevanjem sv. obhajila. Zadregi sta tukaj dve. Prva je ta, da se s tem kršijo jasna določila /.../" Pri drugi zadregi pa nastopi povsem nov poudarek: "Druga je ta, da smo v Italiji, in to na še posebno občutljivem področju /.../ Med Italijani in pri oblasteh to povzroča veliko nejevoljo /.../"⁶²

⁶² Lavo Čermelj, *Il vescovo Antonio Santin e gli sloveni e croati delle diocesi di Fiume e di Trieste-Capodistria* (Ljubljana, 1953), str. 20–22 (dalje: Čermelj, *Il vescovo Antonio Santin*).

Kongregacija je že 10. marca kategorično potrdila, "*ut in omnibus functionibus liturgicis una tantum latina lingua adhibeatur*" – naj vsa liturgična opravila potekajo izključno v latinščini.⁶³ Za msgr. Santina je bila zadeva s tem zaključena. Pač *Roma locuta, causa finita*. Iz dokumentacije, ki jo objavlja Čermelj, pa je razvidno, da je slovenska in hrvaška duhovščina ostajala pri svojem in skušala na razne načine ob slovenskem in hravškem pridiganju ter katehezi bolj ali manj uspešno ohranjati pri življenju tudi liturgično rabo slovanskega jezika.

Raziskava o tem, kakšna je bila usoda slovanskega bogoslužja za časa fašizma v hrvaških in slovenskih župnijah poreško-puljske in tržaško-koprske škofije ter v Zadru, ki je prišel pod italijansko upravo, je naloga, ki zgodovinarje še čaka. Svobodno pa se je glagolsko bogoslužje v tem času razvijalo na območju dalmatinskih škofij, ki so po prvi svetovni vojni prišle pod Jugoslavijo, to je v Senjski, Šibeniški, Splitski škofiji ter v škofijah na otokih Krku in Hvaru. Za te škofije je kongregacija za svete obrede ponatisnila *Rimski misal v staroslovenskem jeziku*, ki pa je izšel v latinici, in ne v glagolici, saj le-te ni obvladal skoraj noben duhovnik več.⁶⁴ Na splošno je na otokih in v manjših središčih prevladovala glagolska, v večjih pristaniških središčih, v katerih je bilo prebivalstvo narodnostno mešano, pa latinska liturgija.

Jugoslovanski katoliški škofje so že konec novembra 1918 prosili Sv. sedež, naj po vseh škofijah v državi dovoli slovansko bogoslužje. Takega vsesplošnega dovoljenja niso dosegli, ovirala pa so ga tudi nesoglasja med Srbi in Hrvati, ki so bila po mnenju ljubljanskega škofa Jegliča tako huda, da bi se ob uvedbi stare cerkvene slovanščine Hrvatje, z izjemo Dalmatincev, uprli. Pač pa so tako Slovenci kot Hrvati leta 1922 dosegli slovenski oz. hrvaški obrednik, kar pomeni, da so se smeli vsi obredi razen sv. maše odvijati v domačem jeziku, pri sv. maši pa je branje beril in evangelija smelo potekati v domačem jeziku.⁶⁵ Dosegli so tako uradno priznanje tega, kar je bilo *mutatis mutandis* v Istri in Dalmaciji v 18. in 19. stoletju v navadi pod imenom "slavet", in kar so v nekoliko ožjem smislu (npr. branje evangelija in opravljanje nekaterih obredov v domačem jeziku) že dolgo prakticirali tudi v drugih slovenskih pokrajinah in celo v Benečiji.⁶⁶

⁶³ Čermelj, *Il vescovo Antonio Santin*, str. 22.

⁶⁴ Kosmač, "Prisotnost sv. Cirila in Metoda na Primorskem", str. 66.

⁶⁵ Marijan Smolik, "Zlati jubilej slovenskega obrednika", *Bogoslovni vestnik* 44, št. 1 (1984), str. 103–113.

⁶⁶ Giorgio Banchig, "Partì da Čanebola la scintilla che originò le polemiche sul "panslavismo" dei preti", *Dom* (Čedad), 31. oktobra 2012, št. 19, str. 3.

Sklep

Po drugi svetovni vojni je papež Pij XII. leta 1952 vsem jugoslovanskim škofom dovolil, da smejo povsod obnoviti oz. uvesti glagolsko bogoslužje. Bila pa so to leta, ko se je naglo bližal II. vatikanski koncil in z njim vpeljava bogoslužja v domačem jeziku. S tem je slovansko oz. glagolsko bogoslužje izgubilo svojo aktualnost. Ostalo pa je pomemben kulturni in duhovni spomenik, ki ohranja še danes svoj verski in estetski čar podobno kot *vetus ordo* v latinskem jeziku.

V 19. stoletju je v okviru slovenskega narodnega preroda ideja slovenskega bogoslužja odigrala določeno vlogo predvsem na emotivni in čustveni ravni. V nekaterih narodno zavednih okoljih se je uveljavilo prepričanje, da bi stara cerkvena slovanščina slovenskemu človeku pomagala, da bi se čutil del velike slovanske družine in bi s tem lažje premagoval občutek narodnostne ogroženosti, ki je izhajal iz soočenja s številčno in gospodarsko močnejšimi sosedi. V dvajsetletju 1890–1910 pa je ponekod na Primorskem in v Istri boj za glagolsko bogoslužje prerasel v pravo vseljudsko gibanje, ki je cerkvene in civilne oblasti prisililo v sklepanje kompromisov ter doseglo, da je bogoslužna praksa v mnogih slovenskih in hrvaških župnijah v jezikovnem pogledu še naprej deloma odstopala od črke cerkvenih predpisov in da se je tako raba domačega jezika pri obhajanju obredov v obliki, kakršni se je uveljavila v 18. in 19. stoletju, vsaj deloma ohranila.

Tomaž Simčič

**PRIMORSKA (THE SLOVENE LITTORAL) AND THE STRUGGLE
FOR SLAVONIC LITURGY AT THE TURN OF THE 19TH
TO THE 20TH CENTURY**

SUMMARY

The paper examines the role that the struggle for Slavonic liturgy played in the Slovenian National Revival in the second half of the 19th century and the first decades of the 20th century. It dwells in particular on the disputes surrounding the recognition of the right to Glagolitic liturgy in Istria and Trieste and during the so-called Ricmanje affair.

While until 1848 Slavonic liturgy had been studied most by linguists, after that year the interest for it, especially in the borderlands, became one of the expressions of Slovenian patriotism, at first on an emotional level, and from 1866 onwards also on a cultural and political level. Already in 1848, two positions were formed. The national liberal clergy openly warmed to the adoption of Slavonic liturgy, while the conservatives pointed out that the adoption of Slavonic Liturgy was the equivalent of the conversion to Orthodoxy, and thus would mark the transition from the sphere of influence of Catholic Austria to that of Orthodox Russia.

Under the influence of Josip Juraj Strossmayer, Bishop of Djakovo, the struggle for Slavonic Liturgy, especially in the 1870s and 1880s, took on a more operational dimension. He concentrated his efforts on the Holy See's desire to allow all Slavs of the Roman Rite to adopt the so-called Glagolitic Liturgy. The Glagolitic Liturgy was the liturgy of the Roman Rite but carried out in the Old Slavonic language, written in the Glagolitic script. From the time of the disciples of Cyril and Methodius until the 18th and part of the 19th centuries, it was practiced mainly in Dalmatia, Kvarner Gulf and Istria, partly also in Trieste, in the Vipava Valley, in some parts of Carniola and even in Slovenian Veneto, however from the end of the 18th century onwards it had been gradually abandoned for a number of reasons. Strossmayer's idea was to restore it everywhere, even where it had been abandoned.

Pope Leo XIII did not oppose Strossmayer's proposal. However, it was strongly opposed by the Hungarians, German nationalists and the Viennese Court who were afraid that it would open the door to Russian influence, and in Primorska and Istria by the Italian national movement, which saw it as an obstacle to the Latin character of the province. On the other hand, it was supported by Slovenes and Croats in Primorska and Istria, where a genuine popular

movement in support of the Glagolitic Liturgy began. In 1889, parishioners in Podraga in Vipava expressed their intention to convert to Orthodoxy. A few years later, the demand for a Slavonic liturgical language was raised in Ricmanje near Trieste.

In Rome, a position contrary to the universal recognition of the Glagolitic Liturgy finally prevailed. A decree of the Vatican Congregation for Rites in 1898 allowed Glagolitic Liturgy only where it had been held without interruption for the past thirty years. This was not the end of the movement for Glagolitic Liturgy, though. In Istria and in some places around Trieste, believers, with the support of the majority of the clergy, were increasingly insistent in their demand for a Slavic liturgical language. They were particularly resolute in Ricmanje, where a real ecclesiastical revolt took place in 1902–1910. Meanwhile, the Bishop of Trieste and Capodistria, Andrija Šterk, who had tried to calm the spirits and was in favour of compromise, died in 1901. He was succeeded by Franz. X. Nagl who was intransigent in his negotiations with the rebels. The religious people of Ricmanje thus tried unsuccessfully to be received into the Greek-Catholic Church by the Uniate Bishop Julian Drohobezsky of Križevci. Since neither the diocese nor the Holy See approved this transfer, the inhabitants of Ricmanje made contact with the Serbian Orthodox Bishop of Zadar. At last, they gave up the demand for Glagolitic Liturgy and settled for the establishment of an independent parish and the concession that they were allowed to choose their own parish priest.

The Ricmanje revolt also caused a split in the Slovenian and Croatian clerical ranks and indirectly the collapse of the attempt to extend the Slovenian Christian Social Movement to Trieste. The group of young clergymen who embarked on this venture sided with Bishop Nagl in the first decade of the 20th century when he tried to implement the restrictive Vatican decrees on the liturgical language, and in doing so they resented the majority of the Slovene and Croatian clergy who had supported the plans to introduce Slavic Liturgy. Despite their hard work in the religious, social and cultural spheres, this group of young priests failed and withdrew from public life after Nagl's departure from Trieste.

When Nagl's left Trieste, the situation in the Diocese of Trieste and Capodistria calmed down in the liturgical aspect. However, the issue of Glagolitic Liturgy came to the fore again in 1920, when in a memorial to Pope Benedict XV, the Slovene and Croatian priests of the Littoral, asked for the establishment of a special personal archdiocese for all the Slavs who were to be annexed to Italy. The liturgy was to be celebrated in the Old Slavonic language. The petition was not successful. The persistence of the Glagolitic Liturgy during the Fascist period was, however, particularly evident in some Istrian parishes, where, despite Italian police pressure, the priests maintained the custom of praying or

singing some parts of the Mass in Old Church Slavonic, in addition to the homily and the catechism.

The more than a thousand-year-old story of Slavonic or Glagolitic liturgy was only brought to an end by the Second Vatican Council, which introduced the celebration of the liturgy in the vernacular throughout the Catholic world.

VIRI IN LITERATURA

Ilešič, Fran, "Korespondenca dr. Josipa Muršca", v: *Zbornik znanstvenih in poučnih spisov Slovenske Matice*, VII (Ljubljana, 1905).

(Jagić, Vatroslav), *Neue Briefe von Dobrowsky, Kopitar und anderen Süd- und Westslaven* (Berlin, 1897).

Jelić, Luka, *Fontes historici liturgiae glagolito-romanae a XIII ad XIX saeculum* (Krk, 1906).

Marn, Josip, *Jezičnik. Knjiga slovenska v XIX. veku*, 23 (Ljubljana, 1885).

Premrou, Miroslav, "Nekaj dokumentov o glagolici na Slovenskem", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 18, št. 1 (1923), str. 16–29, 65–70.

Roothaan, Joannes Philippe, *Epistolae*, II, (Rim 1940).

Strossmayer, Josip Juraj, *Dokumenti i korespondencija*, I (Zagreb 1933).

Drobtinice za leto 1862 – Maribor, letnik 1862.

Edinost – Trst, letnik 1907.

Jadranski Slavjan, Trst, letnik 1850.

Slavjanski rodoljub – Trst, letnik 1849.

Slovenija – Ljubljana, letnik 1849.

Slovenski cerkveni časopis – Ljubljana, letnik 1848.

Zgodnja Danica – Ljubljana, letnik 1849.

.....

Banchig, Giorgio, "Partì da Canebola la scintilla che originò le polemiche sul "panslavismo" dei preti", *Dom* (Čedad), 31. oktobra 2012, št. 19, str. 3.

Brajša, Stojan, "Mahnič in glagolica", *Kraljestvo božje – Ekumenski zbornik* XXIV (1967/1968), str. 79–92.

Čermelj, Lavo, *Il vescovo Antonio Santin e gli sloveni e croati delle diocesi di Fiume e di Trieste-Capodistria* (Ljubljana, 1953).

Darovec, Darko, "Koprška škofija in Slovani od srednjega do novega veka", *Acta Histriae* 9, št. 1 (2001), str. 73–110.

Dolinar, France, "Zahvalno romanje katoliških Slovencev leta 1881 v Rim – Cirilmetodijska okrožnica Leona XIII. (1880)", *Katoliški glas* (Gorica), 23. julija 1981, št. 30, str. 3.

Ferrari, Liliana, "A proposito della polemica sul messale glagolitico: la pastorale dei vescovi del Litorale del 1887", v: *Chiese di frontiera, Miscellanea di studi in onore di Luigi Tavano* (Gorica, 1999), str. 149–162.

Ginzel, Joseph Augustin, *Slawenapostel Cirill und Method* (Dunaj, 1861).

Godina-Verdeljski, Josip, *Oris in zgodovina Tersta in njegove okolice* (Trst, 1872).

- Kermauner, Dušan**, *Slovenska politika v letih 1879 do 1895. Političnozgodovinske opombe k peti knjigi Ivana Prijatelja Slovenske kulturnopolitične in slovstvene zgodovine 1848 – 1895* (Ljubljana, 1966).
- Kerže, Marija**, "Glagoljastvo in glagoljaško petje pri nas", v: *Glas naših zborov, glasilo Zveze cerkvenih pevskih zborov* (Trst, 2003), str. 18–23.
- Klinec, Rudolf**, *Primorska dubovščina pod fašizmom* (Gorica, 1979).
- Koblar, France**, *Simon Gregorčič* (Ljubljana, 1962).
- Kosmač, Angel**, "Berdon Ivan", v: *Primorski slovenski biografski leksikon*, I (Gorica, 1975), str. 65–66.
- Kosmač, Angel**, "Prisotnost sv. Cirila in Metoda na Primorskem", v: *Koledar 1999* (Gorica, 1998), str. 55–69.
- Kosmač, Angel**, *Ricmanje včeraj in danes* (Trst, 1997).
- Kosmač, Angel**, "Stoletnica župnije v Ricmanjih", v: *Koledar 2005* (Gorica, 2004), str. 67–71.
- Likar, Ivan**, "Liturgija v Kopru in v vsej škofiji v 18. stoletju", *Acta Histriae* 9, št. 1 (2001), str. 179–200.
- Lončar, Dragotin**, *Politično življenje Slovencev* (Ljubljana, 1921).
- Milanović, Božo**, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, I (Pazin, 1967).
- Možina, Jože**, "Odpad k pravoslavju, to je k razkolništvu", v: *Zgodovina za vse* 3, št. 2 (1996), št. 2, str. 22–39.
- Murko, Matija**, "Die slavische Liturgie an der Adria", *Oesterreichische Rundschau*, Band II, Heft 17 (1904), str. 173–177.
- Murko, Matija**, "Slovanska ideja pred Kollarjem", v: *Izbrano delo* (Ljubljana, 1962), str. 76–93.
- Peri, Vittorio**, "L'ingresso degli Slavi nella cristianità altomedievale europea", v: *La cristianizzazione degli slavi nell'arco alpino orientale, secoli VI – IX* (Gorica, 2005), str. 11–76.
- Pesante, Giovanni**, *La liturgia slava con particolare riflesso all'Istria* (Poreč, 1893).
- Petre, Fran**, *Poizkus ilirizma pri Slovencih 1835–1849* (Ljubljana, 1939).
- Prijatelj, Ivan**, "Duševni profili slovenskih preporoditeljev", v: *Izbrano delo, I* (Ljubljana, 1971).
- Prijatelj, Ivan**, *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848–1895*, I–VI (Ljubljana, 1955–1985).
- Schnabel, Franz**, *Deutsche Geschichte im neunzehnten Jahrhundert*, IV: *Die religiösen Kräfte* (München, 1987).
- Simčič, Tomaž**, *Jakob Ukmars, sto let slovenstva in krščanstva v Trstu* (Gorica, 1986).
- Simčič, Tomaž**, "Luigi Mattia Zorn, arcivescovo di Gorizia dal 1883 al 1897", v: *Studi Goriziani* LXXVI (Gorica 1992), str. 69–72.
- Simčič, Tomaž**, "Slovansko bogoslužje kot narodnopolitično vprašanje 19. stoletja", v: *Tretji dan, krščanska revija za dubovnost in kulturo*, XXXVII (2008), št. 3/4, str. 103–117.

- Smolik, Marijan**, "Glagoljaštvo v luči cerkvenih dokumentov", v: *Mabničev simpozij v Rimu* (Celje 1990), str. 263–274.
- Smolik, Marijan**, "Zlati jubilej slovenskega obrednika", *Bogoslovni vestnik* 44, št. 1 (1984), str. 97–115.
- Stres, Peter**, "Ricmanjska afera (1899–1910)", v: *Slovensko morje in zaledje*, I (Koper, 1977), str. 115–133.
- Tamborra, Angelo**, "Jernej Kopitar a Roma (1842–1843) ", v: *Storiografia e storia, Studi in onore di Eugenio Duprè Theseider* (Rim, 1974).
- Trdina, Janez**, "Najnovejša zgodovina slovenska", v: *Zbrano delo*, V (Ljubljana, 1952).
- Trogrlić, Stjepan**, "Odnos istarskih biskupa prema nacionalnom pitanju i prodoru liberalizma", *Riječki teološki časopis* 8, št. 2 (2000), št. 2, str. 507–534.
- Valdevit, Giampaolo**, *Chiesa e lotte nazionali: il caso di Trieste (1850–1919)* (Videm, 1979).
- Žitko, Salvator**, "Tržaško-koprska škofija v 19. stoletju", *Acta Histriae* 9, št. 1 (2001), str. 213–244.

Author: **SIMČIČ Tomaž**

Professor of Slovenian language, History and Latin (retired)
Via Romagna 12, I–34134 Trieste, Italy

Title: **PRIMORSKA (THE SLOVENE LITTORAL) AND THE STRUGGLE FOR SLAVONIC LITURGY
AT THE TURN OF THE 19TH TO THE 20TH CENTURY**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*
Maribor, 24 (2024), No. 2, pp. 443–472, 66 notes, 6 pictures

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Keywords: Slavonic Liturgy, Glagolitic Liturgy, National Movement, Panslavism, Strossmayer Josip Juraj, Ricmanje, Diocese of Trieste and Capodistria, 19th century, 20th century

Abstract: The paper emphasizes the pan-Slovenian dimension of the struggle for Slavonic Liturgy as one of the political arguments for the justification of Slovenian self-determination, and builds on this theme by delving deeper into the events in The Slovene Littoral and Istria, and especially in the village of Ricmanje near Trieste in the first years of the 20th century. In doing so, it aims to show how the struggle for Slavonic Liturgy was closely linked to the rise of the Slovenian and Croatian national revival in The Slovene Littoral and Istria, and also conditioned the political development of the Slovenian Catholic movement in Trieste.
